

Κλεομένης Σ. Κουτσούκης

Πολιτικός Επιστήμων - Πάντειο Παν/μιο

ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΑΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΜΝΗΜΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ (1941 - 1974): ΜΙΑ ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. Εισαγωγικά

«Η ανθρώπινη φύση μπορεί να μελετηθεί καλύτερα σε κατάσταση σύγκρουσης και η ανθρώπινη σύγκρουση επισύρει την αδιάλειπτη προσοχή των ενδιαφερομένων παρατηρητών κάτω από ειδικές συνθήκες»¹. Η φράση αυτή του καθηγητή της Ψυχιατρικής στο Παν/μιο του Χάρβαρντ Erik Erikson, διάσημου μαθητή του Φρόυντ, θα μπορούσε κατ' αναλογία να βρει εφαρμογή και στην περίπτωση μιας οιασδήποτε κοινωνίας. Η φύση μιας κοινωνίας θα μπορούσε να μελετηθεί καλύτερα μέσα από τις συγκρούσεις της δηλ. τις πολιτικές, κοινωνικές, ταξικές κ.λπ. αντιθέσεις και αντιπαλότητες, οι οποίες καταλήγουν συχνά σε ανοιχτή ρήξη μεταξύ των μερών. Οι συγκρούσεις, άλλωστε, ως κοινωνικό φαινόμενο, αποτελούν επίκεντρο αλλά και εργαλείο ερμηνείας της ιστορίας και γενικά της κοινωνικής εξέλιξης. Είναι χαρακτηριστική η φράση του Κάρλ Μάρξ ότι: «η ιστορία δεν είναι παρά ιστορία των ταξικών συγκρούσεων».

Η πολιτική σύγκρουση είναι ένα φαινόμενο της ανάπτυξης κατά κύριο λόγο και μάλιστα της φάσης εκείνης του μετασχηματισμού μιας κοινωνίας που κυριαρχείται από την πάλη μεταξύ παλαιών και νέων ιδεών και αξιών δηλ. από τη φάση του εκσυγχρονισμού, η οποία είναι από τις πιο οδυνηρές, γιατί μπορεί να διαρκέσει μια και δυο και περισσότερες ίσως γενιές. Δεν ελέγχεται πάντοτε εύκολα αλλά και δεν μπορεί να αγνοηθεί. Κατά συνέπεια και ο συμβολισμός των συγκρούσεων αυτών είναι αναπόσπαστος και η ύπαρξή του φανερώνει ως ένα βαθμό την διευθέτηση ή αποδοχή ή εν πάσει περιπτώσει την τύχη των ιδεών και αξιών που αποτέλεσαν το αντικείμενο αυτής της σύγκρουσης².

1. E. H. Erikson, *Young man Luther: A study in psychoanalysis and history* (New York: Norton, 1962), σ. 16.

2. J. S. P. Huntington, *Political order in changing Societies* (New Haven: Yale University Press, 1968), pp. 39-56,

Πρόθεσή μας εδώ δεν είναι να αναλύσουμε τα συγκρουσιακά φαινόμενα ως τέτοια, αλλά να διερευνήσουμε μια πτυχή της μετασυγκρουσιακής συμπεριφοράς. Ειδικότερα αυτήν που συνδέεται με την προσπάθεια διατήρησης στη μνήμη (των μελών της κοινότητας) των συμβάντων της σύγκρουσης μέσα από την διαδικασία παραγωγής σημείων (συμβόλων). Η διαδικασία αυτή, αν και μετασυγκρουσιακή δεν αποτελεί βέβαια τρόπο διευθέτησης της σύγκρουσης αλλά μιας σιωπηράς μεταλλαγής της ή καλύτερα μετατόπισής της σε θεσμικό επίπεδο. Ανεξάρτητα από τον τρόπο διευθέτησης μιας σύγκρουσης είτε με συνδιαλλαγή είτε με ήττα του ενός, αναφαίνεται η ανάγκη δημιουργίας μνήμης για το κάθε μέρος μέσα από διάφορες συμβολικές πράξεις ή την παραγωγή σημείων. Η μνήμη είναι μια ψυχολογική και διανοητική διεργασία, η οποία επιδιώκει τη διατήρηση συμβάντων του παρελθόντος μέσα από τη συγκράτηση ή αναπαράσταση προσώπων, γεγονότων, καταστάσεων και γενικά των συστατικών στοιχείων ενός κοινωνικού, ιστορικού συμβάντος όπως αυτό προσδιορίζεται από τις πολιτισμικές (του) συντεταγμένες (της εποχής του).

Ένας από τους πιο εμφανείς τρόπους μνήμης των κοινωνικών συμβάντων είναι η παραγωγή σημείων ή η κατασκευή συμβόλων. «Το έργο της παραγωγής σημείων απελευθερώνει κοινωνικές δυνάμεις και αντιπροσωπεύει καθεαυτό μια κοινωνική δύναμη, μπορεί να παράγει τόσο ιδεολογίες, όσο και κριτική των ιδεολογιών» τονίζει ο U. Eco στη θεωρία του της Σημειωτικής, ενώ μια κορυφαία φυσιογνωμία της σύγχρονης πολιτικής επιστήμης ο H. Lasswell πολλά χρόνια προτούτερα έχοντας επίγνωση της αξίας των σημείων τονίζει, ότι «ένα από τα κύρια καθήκοντα της πολιτικής επιστήμης είναι η σπουδή των συμβόλων»³. Ίσως μια τέτοια ενασχόληση

R. J. Rummel, «Dimensions of Conflict Behavior Within and Between Nations» *General systems Yearbook*, VIII (1963), pp. 1-10. Arthur S. Banks, «Patterns of Domestic Conflict: 1919-39 and 1946-66», *Journal of Conflict Resolution*, XVI, No 1. (March, 1971), pp. 41-50.

D. E. Apter, *Rethinking Development*. (London: Sage, 1987), pp. 259-291, Myron Weiner. Sa muel Huntington. *Understanding Political Development*, (Boston: Little Brown, 1987), pp. 11-18. Για μια πρώτη επιστημονική προσέγγιση της «σύγκρουσης» στην Ελληνική βιβλιογραφία βλ. Παύλο Colloque d' Athènes: *Le Conflict Ecole des Heutes Etudes Industrielles Du Pirée*, (Athènes, 1983) pp. 20-28. Ηλίας Θερμός, «Εκλογές και Πολιτική Σύγκρουση» περ. *Επιστημονική Σκέψη* (τ. 1, 1981) σσ. 61-69. Κλ. Κουτσούκης, *Η πολιτική και κοινωνικοοικονομική Ανάπτυξη στην Ελλάδα: Μια εμπειρική προσέγγιση της ελληνικής κοινωνίας (1919-1981)* (Αθήνα Εκδόσεις Αναστασίου), Β' έκδοση, σσ. 212-227.

3. Για τη σημασία και το ρόλο των συμβόλων βλ. μεταξύ άλλων: H. D. Duncan, *Symbols in Society*. (Oxford: Oxford Univ. press, 1968), H. D. Lasswell and A. Kaplan, *Power and Society: A framework for political inquiry* (New Haven: Yale Univ. press, 1950), σσ. 10-15 και 103-141 και M. E. Edelman, *The symbolic uses of Politics*, (Urbana

της πολιτικής επιστήμης συνιστά την απομάκρυνσή της από τις λεγόμενες κλασικές θεσμικές αναλύσεις. Γιατί υπάρχουν κάποιες παράμετροι της πολιτικής μας ζωής και συμπεριφοράς, που ενώ είναι αφανείς και δε γίνονται τόσο αισθητές, ωστόσο λειτουργούν θάλεγα σε 24ωρη βάση αλλά παραμένουν ανεξιχνίαστες. Είναι επομένως καθήκον της πολιτικής έρευνας να εντοπίσει αυτές τις παραμέτρους, να εξετάσει πώς λειτουργούν παράλληλα με άλλα φαινόμενα και ακόμη, αν είναι δυνατό και, ως ποιο βαθμό επηρεάζουν την πολιτική μας συμπεριφορά.

Σκοπός αυτής της εισήγησης είναι, με τη χρήση μιας σημειολογικής προσέγγισης να εξετάσει την προσπάθεια δημιουργίας «μνήμης» από τα αντίπαλα μέρη ή ολόκληρη την κοινωνία κυρίως μέσα από μια διαδικασία παραγωγής σημείων, όπως είναι αυτή της ονοματοδοσίας ή ονοματοθεσίας οδών και πλατειών. Θα πρέπει να λεχθεί εδώ ότι η εισήγηση αυτή αποτελεί μέρος ευρύτερης έρευνας, που δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμη και αφορά μερικές από τις συμβολικές εκροές του ελληνικού πολιτικού συστήματος σε μια προσπάθεια καταστολής των συγκρούσεων ή χειραγώγησης των μελών του μέσα από τις διαδικασίες, που αυτό ή η κυρίαρχη ιδεολογία εκάστοτε ενεργοποιεί.

II. Μια σημειολογή προσέγγιση

Η Σημειωτική ως γνωστόν ασχολείται με οτιδήποτε μπορεί να εκληφθεί ως σημείο. Σημείο πάλι ονομάζεται οτιδήποτε μπορεί να θεωρηθεί ως σημασιολογικό υποκατάστατο κάποιου άλλου πράγματος, «το σημείο υπάρχει κάθε φορά που μια ομάδα ανθρώπων αποφασίζει να χρησιμοποιήσει και να αναγνωρίσει κάτι ως φορέα κάποιου άλλου»⁴. Πολλά σημεία μαζί κάτω από ορισμένους εσωτερικούς κανόνες συγκροτούν αυτό που λέμε κώδικα (π.χ. οδικής κυκλοφορίας, ταχυδρομικός κώδικας κ.λπ.). Τα σημεία επομένως ή οι κωδικές τους δεν είναι παρά τρόποι ή συστήματα επικοινωνίας. Στην επικοινωνιακή αυτή διαδικασία κάθε αποστολέας (πομπός) στέλνει σήματα μέσα από κάποιο κώδικα ενώ ο κάθε λήπτης (δέκτης) αντιδρά σ' αυτά σύμφωνα με τις συνθήκες ζωής (ανάγκες, πολιτισμό κ.λπ.).

Τα συγκρουσιακά φαινόμενα λόγω της έντασης των σχέσεων που προκαλούν στο πλαίσιο μιας ομάδας ή κοινωνίας ευνοούν ιδιαίτερα την παρα-

ill. univ. of ill. press, 1970), σσ. 22-43. L. Rye-S. Verba (eds), *political culture and Political development* (N. Jersey: Princeton, 1972), σσ. 100 επ. G. Almond and S. Verba, *civic culture* (Boston: Little Brown, 1965) σσ. 356.

4. Ουμπέρτο Έκο, *Θεωρία Σημειωτικής*, μετ. Καλαφατιδή. (Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση, 1989, δεύτερη έκδοση) σσ. 263-268, 270.

γωγή σημείων. Η παραγωγή αυτή σημείων μπορεί να δικαιολογηθεί τόσο από την ανάγκη δημιουργίας μνήμης για το καθένα από τα αντίπαλα μέρη στη σύγκρουση, όσο και χειραγώγησης της συναισθηματικής φόρτισης που βρίσκει διέξοδο/εκτόνωση στη δημιουργία σημείων. Έτσι το συγκρουσιακό γεγονός ζει πλέον, ως ένα σημείο, σε ένα κόσμο κωδίκων. Αυτό αποτελεί βέβαια μια πράξη επικοινωνιακή, ιδιαίτερα όμως πολυσήμαντη και αξιόλογη από σημειολογική σκοπιά, όπως θα δούμε παρακάτω.

Η ονοματοδοσία η ονοματοθεσία οδών και πλατειών εκ πρώτης όψεως είναι μια απλή (διοικητική) πράξη ενός δήμου, μιας κοινότητας και γενικά της τοπικής αυτοδιοίκησης. Η βλάβιση ενός δρόμου ή μιας πλατείας αποβλέπει βασικά σε δύο στόχους: α) να εντάξει το δρόμο η την πλατεία σε έναν κώδικα επικοινωνίας ή σύστημα σημείων (με την έννοια που η Σημειωτική ή η Σημειολογία δίνει στον όρο «σημείο»). Ακολουθώντας κανείς τον κώδικα αυτόν, μπορεί να εντοπίσει κινητά ή ακίνητα πράγματα ή να χαράξει κατεύθυνση και γενικά να προσανατολίσει τοπογραφικά τη θέση του ή να αναζητήσει μέσα στο γεωγραφικό χώρο ή να δώσει το στίγμα της θέσης του στους άλλους.

β) Να «τιμήσει» ένα πρόσωπο που με την κοινωνικά επιδοκιμαζόμενη ή και εκ των υστέρων αξιολογούμενη ως τέτοια ξεχωριστή δράση του συνέβαλε θετικά στους όρους ζωής, στη συμπεριφορά και γενικά στο αξιολογικό σύστημα των μελών μιας κοινότητας (ή ευρύτερα ενός έθνους). Συχνά μια τέτοια αξιολόγηση μπορεί να αφορά όχι μόνο πρόσωπα αλλά και γεγονότα του παρελθόντος, τα οποία «τιμώνται» από την κοινωνία, προσδίδοντας σε δρόμους ή πλατείες τα ονόματα των πρωταγωνιστών του όπως π.χ. των ηρώων ή ηγετών κλπ. το όνομα του γεωγραφικού σημείου ή χώρου, όπου το γεγονός έλαβε χώρα ή του χρόνου κατά τον οποίον αυτό το γεγονός συνέβη (28η Οκτωβρίου 1940) κ.ο.κ. Όχι λίγες φορές δίνεται σε δρόμους και πλατείες ακόμη το όνομα αγαθών η αξιών, οι οποίες διακυβεύθηκαν ή εθριάμβευσαν σ' ένα ιστορικό γεγονός και συνδέονται άρρηκτα με αυτό (Δημοκρατίας, Ανεξαρτησίας, Ελευθερίας, Παλιγγενεσίας). Η πράξη επομένως ονοματοθεσίας μπορεί να ερμηνευθεί ως προσπάθεια δημιουργίας «συλλογικής μνήμης» με την υπόμνηση δηλ. στα μέλη της κοινότητας των προσώπων συμπεριφοράς ή αξιών και εν γένει κοινωνικής δράσης ή και ιδεολογίας (σημαινόμενα) που συνδέονται με τα πρόσωπα και τα γεγονότα (σημαινόντα) που λειτουργούν πλέον ως σύμβολα⁵.

Η διαδικασία της ονοματοθεσίας πρώτα απ' όλα κωδικοποιεί αξίες,

5. H. Nieburg, «Agonistics-Rituals of Conflict» στο *The annals: collective violence* (American Academy of Political and Social Sciences: September 1979), σσ. 56-78.

στάσεις, πρότυπα συμπεριφοράς και προσανατολισμών, που υπάρχουν ως παρακαταθήκη σε μια κοινωνία μέσα από δεκαετίες ιστορικής εξέλιξης και αλλαγών. Αν και η διαδικασία αυτή παραγωγής σημείων, κατά κανόνα, τείνει να εκφράζει την κυρίαρχη ιδεολογία, δεν παύει να έχει ιστορική αξία για τους μεταγενέστερους αφού έτσι απομνημονεύονται αξιόλογες κλίμακες συλλογικών αξιών. Ακόμη μπορεί να κολακεύει αυτούς που τα προτείνουν και για τους οποίους κατά κανόνα τα σημεία αυτά έχουν και συναισθηματική αξία.

Από τα παραπάνω είναι προφανές, ότι η ονοματοδοσία από μέρους της όποιας διοίκησης, κεντρικής ή τοπικής, δεν είναι τόσο απλή, όσο εκ πρώτης όψεως, ίσως, φαίνεται. Αντίθετα, είναι μια διαδικασία σύνθετη και περίπλοκη με σημειωτικό ή σημειολογικό χαρακτήρα αφού αποτελεί τρόπο παραγωγής σημείων-συμβόλων και γι' αυτό μηνυμάτων. Αυτά διαχέονται στην κοινωνία δηλ. έχουν δέκτες και ερμηνευτές προκαλώντας έτσι την παραγωγή άλλων σημείων κ.ο.κ. (ή κάτι που θέτει σε κίνηση την παραγωγή άλλων σημείων κ.ο.κ.).

Ανεξάρτητα από τον βαθμό καθολικής ή όχι συγκεκριμένης ονοματοθεσίας ή συγκεκριμένης πράξης, αυτή: α) αποτελεί (αυθαίρετη) παρέμβαση στο χώρο της ιστορίας αφού ερμηνεύει το παρελθόν κατά τρόπο μάλιστα που να θέτει αυτό συχνά στην εξυπηρέτηση μιας (κυρίαρχης ή μη) ιδεολογίας και οπωσδήποτε στην υπηρεσία των σκοπιμοτήτων του παρόντος, β) αποτελεί προσπάθεια διδασχής με τη μετάδοση στις νεότερες γενιές της παραπάνω ερμηνείας του παρελθόντος, προκαταλαμβάνοντας έτσι τη δική τους κρίση με τη δημιουργία ενός πολιτισμικού υπόβαθρου αξιών συμβόλων και στερεοτύπων (που αργότερα δεν είναι εύκολο να απορρίψει το άτομο), γ) αποτελεί προσπάθεια δημιουργίας μιας συναινετικής βάσης, στην οποία το συγκεκριμένο πολιτικό σύστημα μπορεί να στηριχθεί, δ) κατ' επέκταση μπορεί να θεωρηθεί ότι επιδιώκεται μέσα απ' αυτή τη διαδικασία ένα είδος αναδρομικής νομιμοποίησης γεγονότων, θεσμών, προσώπων, ιδεολογικών κινημάτων ή παρατάξεων που ως ένα βαθμό προεκτείνεται στη σύγχρονη νομιμοποίηση του συστήματος και της κρατούσας ιδεολογίας του, ή την στηρίζει ε) χρησιμοποιώντας το συμβολισμό που παράγεται έτσι στα πλαίσια άλλωστε της ευρύτερης συμβολικής λειτουργίας του συστήματος καλλιεργεί μια μεθοδολογία, με την οποία τείνει να επηρεάσει την πολιτική συμπεριφορά των μελών της κοινωνίας⁶.

6. Βλ. Richard A. Couto, «The Community of Memory and the Politics of Hope: The preservation and use of an alternative History» Paper prepared for delivery at the 1988 Annual Meeting of the American Political Science Association, Washington DC September 1-4, 1988 και N W Heer, «History as Symbolic Mythology» Paper delivered at the 1974, Annual Meeting of APSA, Chicago, Ill Acad. 1974.

Παρ' όλα αυτά η λειτουργία της ονοματοδοσίας μπορεί να θεωρηθεί σημαντική γιατί α) πρώτα απ' όλα απευθύνεται σε μικρούς και μεγάλους χωρίς καμιά εξαίρεση ή διακρίσεις φύλου, γραμματικών γνώσεων κ.λπ. β) λειτουργεί σε 24ωρη βάση, γ) ενώ το σημαίνον μιας ονοματοθεσίας είναι ο άμεσος δεσμός που δημιουργείται και είναι προσωρινός και φευγαλέος, γιατί εξαντλείται στην ανεύρεση του σημείου μέσω του κώδικα, το σημαίνόμενο είναι αυτό που δημιουργεί το μονιμότερο και σημαντικότερο δεσμό, ο οποίος μπορεί να επηρεάσει την πολιτική συμπεριφορά του ατόμου. Αυτό γίνεται μέσα από τη σημειολογική ερμηνεία, στην οποία ενδέχεται οι δέκτες τέτοιων σημείων να καταφεύγουν, θέτοντας έτσι σε ενέργεια την παραγωγή άλλων σημείων ερμηνευτικών κ.λπ. ή συσχετίζοντας αυτά με άλλα σημεία μέσα από συνειρμικές και άλλες ψυχολογικές ή διανοητικές διεργασίες ως ερέθισμα του πολιτισμικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζουν. δ) έχει απλότητα και αμεσότητα χαρακτηριστικά δηλ. που υποβοηθούν τις παραπάνω λειτουργίες χωρίς να παρεμβάλλεται κανένα στοιχείο πειθαναγκασμού, όπως συμβαίνει με τη διδασκαλία ή το αναγνωστικό του Σχολείου, που συνήθως επιδιώκουν να διοχετεύσουν μηνύματα της κρατούσης ιδεολογίας.

Μπορούμε ύστερα απ' όλα αυτά να πούμε, ότι η ονοματοθεσία είναι ένα πολιτισμικό φαινόμενο, το οποίο δημιουργεί ένα σημασιολογικό σύστημα, μέσω του οποίου διαιωνίζεται «η μνήμη ιστορικών» συμβάντων προσώπων, αξιών κ.λπ.⁷. Στην περίπτωση των ονοματοθεσιών που θα μας απασχολήσουν εδώ υπάρχει εκτός από την (κύρια) λειτουργία δηλ. αυτών της ανεύρεσης ενός δρόμου ή μιας πλατείας και μια λανθάνουσα λειτουργία. Αυτή συνίσταται στην (πρόκληση) δημιουργία μνήμης, παραταξιακής ή μη, η οποία ανεξάρτητα αν εκφράζει την κυρίαρχη ή μη ιδεολογία οδηγεί στην ερμηνεία ενός ιστορικού συμβάντος μέσα από τη σημειωτική προβολή των συστατικών στοιχείων αυτού του συμβάντος. Από την άποψη αυτή θα λέγαμε, ότι η εθνική μας ζωή και ιδιαίτερα στις συγκρουσιακές περιόδους, προμηθεύει τις αντιμαχόμενες παρατάξεις με ονόματα πρωταγωνιστών, με ηρωικές μορφές, με σύμβολα σημειολογικού ενδιαφέροντος. Προκαλείται έτσι μια συνεχής ροή σημείων που εμπλουτίζουν το χώρο των κωδικών επικοινωνίας που είναι χωρίς αμφιβολία στοιχείο του πολιτισμού μας.

Η καταγραφή εδώ των ονοματοθεσιών αυτών που το σημαίνόμενό τους είναι οι συγκρούσεις, μπορεί να θεωρηθεί σαν μια προσπάθεια αποκρυπτογράφησης των μηνυμάτων που επιδιώκουν να εκπέμψουν.

7. Γ. Βέλτσος, *Σημειολογία των Πολιτικών Θεσμών* (Αθήνα: Παπαζήση, 1974) σσ. 15-17, 36-37, 51.

Εδώ δε θα ασχοληθούμε με τις διάφορες σημειωτικές διαδικασίες που προηγούνται και οδηγούν στις ονοματοδοσίες, αλλά θα επικεντρώσουμε την προσοχή μας πάνω στην ερμηνεία τους, δηλ. το «σημαινόμενο» που στην προκειμένη περίπτωση εμφανίζει ιδεολογικό περιεχόμενο.

III. Τα συγκρουσιακά φαινόμενα: Η μνήμη και η σημειολογική τους έκφραση.

Στη χώρα μας η ιδεολογικοπολιτική αντιπαλότητα έχει οδηγήσει συχνά την κοινωνία σε ανοιχτές συγκρούσεις μικρής ή μεγάλης έκτασης. Ανάλογες υπήρξαν και οι επιπτώσεις όχι μόνο στα πολιτικά δικαιώματα των εμπλεκομένων αλλά και στη σωματική ακεραιότητα και τα περιουσιακά στοιχεία τόσο των ίδιων, όσο και άλλων μελών της κοινότητας. Το πως συμπεριφέρονται πριν, κατά τη διάρκεια αλλά και μετά από τις συγκρούσεις: όσοι έλαβαν μέρος σ' αυτές, παρουσιάζει ενδιαφέρον όχι μόνο για τη μελέτη αυτού τούτου του συγκρουσιακού φαινομένου αλλά και για τη μετέπειτα εξέλιξη της πολιτικής και κοινωνικής ζωής, η οποία επηρεάζεται από τέτοια φαινόμενα.

Οι πολιτικοκοινωνικές αντιθέσεις που υπήρξαν κυρίαρχες στην ως τώρα πορεία της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας πήραν διάφορες μορφές σύγκρουσης με ποικίλες εξάρσεις και μεταπτώσεις. Υπήρξαν κατά κύριο λόγο βίαιες, τόσο στο επίπεδο των ελίτ (πραξικοπήματα, εκκαθαρίσεις, πολιτικές εξοντώσεις), όσο και στο επίπεδο των μαζών (ταραχές, διαδηλώσεις, γενικές απεργίες κ.λπ.). Ωστόσο στην πιο πρόσφατη ιστορία μας, σε τρεις χρονικές περιόδους πήραν το χαρακτήρα γενικευμένης σύγκρουσης που οδήγησε την κοινωνία μας σε ολοκληρωτική σχεδόν κρίση. Πρόκειται για την περίοδο της Εθνικής Αντίστασης (1941-44), για την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου (1946-49) και για την περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας (1967-74). Η Εθνική Αντίσταση, ο Εμφύλιος και η δικτατορία της 21ης Απριλίου υπήρξαν τρία καταλυτικά συγκρουσιακά συμβάντα στη μεταπολεμική μας ιστορία που άφησαν ανεξίτηλη τη σφραγίδα τους. Σαν τέτοια επηρέασαν αποφασιστικά την κοινωνική, οικονομική, πολιτική πορεία του τόπου και γενικά τη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας της κοινωνίας μας. Έτσι δεν είναι περιεργό γιατί οι συγκρούσεις αυτές κατέχουν ένα σημαντικό κομμάτι στην εθνική συλλογική μνήμη, που διατηρείται από γενιά σε γενιά.

Τα ιστορικά συμβάντα αποτυπώνονται και διατηρούνται στη μνήμη των λαών κατά κανόνα με την αναγωγή ή επίκληση ορισμένων συστατικών τους στοιχείων, όπως είναι τα ονόματα των πρωταγωνιστών, του τόπου και του χρόνου, όπου έλαβαν χώρα και ακόμη με την επίκληση των αξιών

που αμφισβητήθηκαν ή διακυβεύθηκαν ή τελικά βγήκαν κυρίαρχες μέσα από τη σύγκρουση. Τα στοιχεία αυτά συμβαίνει συχνά να μετουσιώνονται σε «σύμβολα» άλλοτε «εθνικά» δηλ. καθολικής σχεδόν αποδοχής, οπότε συμβάλλουν στη διατήρηση της εθνικής συλλογικής μνήμης και ιστορικής συνείδησης και άλλοτε «παραταξιακά», οπότε επιδιώκουν να διατηρήσουν στη μνήμη αξίες ή συμβάντα, όπως αυτά ερμηνεύονται από κάποια κοινω νική ομάδα ή παράταξη. Με τον τρόπο αυτό μέσα από τα «σύμβολα» η μια γενιά παραδίδει στην άλλη την κοσμοθεωρητική ή ιδεολογική της ταυτότητα και τα βιώματά της που αποτελούν ασφαλώς μέρος της εθνικής μας ιστορίας. Η τελευταία όμως στο διάβα της δείχνει να μην κατανοεί πάντα τη μια ή την άλλη «παραταξιακή μνήμη». Απεναντίας τείνει να αποβάλλει ό,τι δεν είναι συλλογικά εθνικό. Τα σύμβολα όμως δεν παύουν να έχουν μια πολυσήμαντη λειτουργία, κυρίως τα πολιτικά, αφού αυτά δεν ενημερώνουν μόνο αλλά και διδάσκουν και νουθετούν τις νεότερες γενιές. Διαμορφώνουν στάσεις και προσανατολισμούς για το μέλλον. Έτσι ανάγουν το παρελθόν σε κλειδί ερμηνείας του παρόντος και σε παράγοντα διαμόρφωσης του μέλλοντος. Στην ουσία τα σύμβολα είναι αυτά τούτα τα μηνύματα, που η μια γενιά θέλει να μεταδώσει στην άλλη. Γι' αυτό και αυτά συμβάλλουν ή όχι στην κοινωνική και εθνική ολοκλήρωση ή τη διχαστική κοινωνία, ανάλογα αν είναι εθνικά ή παραταξιακά. Με το πέρασμα του χρόνου πολλά σύμβολα χάνουν την αρχική τους εμβέλεια και γι' αυτό συχνά αντικαθίστανται με άλλα, νεότερα. Άλλα πάλι μεταπίπτουν από «παραταξιακά» σε «εθνικά», π.χ. Γοργοπόταμος, ενώ δεν αποτελεί εξαίρεση η περίπτωση χρήσης ενός εθνικού συμβόλου για παραταξιακούς σκοπούς.

«IV. Τα αποτελέσματα της έρευνας

Η παρούσα έρευνα απέβλεψε: α) στον εντοπισμό και στην καταγραφή των ονομάτων οδών και πλατειών της χώρας μας, τα οποία έχουν ως ένα τουλάχιστον σημαινόμενο τους, πρόσωπα, συμβάντα κ.λπ. που εμπίπτουν σε μια από τις παραπάνω συγκρουσιακές περιόδους.

β) στην κατάταξη και διάκριση των παραπάνω συμβόλων σε «παραταξιακά» και «εθνικά» καθώς και τη γεωγραφική τους κατανομή.

γ) στη σύγκριση των επί μέρους κατηγοριών μεταξύ τους αλλά και σε σχέση με το σύνολο της χώρας καθώς και με άλλα σύμβολα που σημειολογικά εμφανίζονται με τον ίδιο τρόπο.

δ) απέβλεψε, τέλος στον πιθανό συσχετισμό τους με άλλα δημογραφικά, πολιτικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά μιας συγκεκριμένης γεωγραφικής περιοχής, όπως είναι η πόλη με τον περιιαστικό της χώρο.

Με βάση τα κριτήρια και τη διάκριση των συμβόλων, όπως αυτά διατυπώθηκαν επιγραμματικά πιο πάνω, η έρευνα στη φάση αυτή ανέλκυσε κυρίως τα στοιχεία της από την τελευταία έκδοση του ταχυδρομικού καταλόγου των ΕΛΠΑ (1986).

Συνοπτικά η έρευνα έδειξε τα εξής:

Από τις μετρήσεις στις ένδεκα μεγαλύτερες πόλεις που περιλαμβάνονται στον παραπάνω κατάλογο δηλ. Αθήνα, Πειραιάς, Θεσ/νίκη, Βόλος, Ηράκλειο, Ιωάννινα, Καβάλα, Λάρισα, Πάτρα, Σέρρες και Χανιά προκύπτει ότι το σύνολο των συμβόλων, που αναφέρονται στις τρεις συγκρουσιακές περιόδους δεν ξεπερνά το (2%). Απ' αυτά ποσοστό (1,1%) μπορούν να θεωρηθούν ως «εθνικά», όπως τα προσδιορίσαμε πιο πάνω, και ποσοστό μόλις (0,6%) ως «παραταξιακά». Ειδικότερα από την εθνική αντίσταση ποσοστό (0,5%) εκφράζει «εθνικά» ενώ το (0,2%) εκφράζει «παραταξιακά» σύμβολα.

Ο εμφύλιος πόλεμος, η κατ' εξοχήν συγκρουσιακή περίοδος εκφράζεται μόνο με «παραταξιακά» σύμβολα σε ποσοστό (0,4%), ενώ η δικτατορία της 21ης Απριλίου 1967, μόνο με «εθνικά» σύμβολα σε ποσοστό 0,3%, γεγονός που επιβεβαιώνει την καθολική, απ' όλες τις πολιτικές και ιδεολογικές παρατάξεις αντίσταση στη δικτατορία.

Σε ό,τι αφορά τη γεωγραφική κατανομή τους καθώς και άλλα χαρακτηριστικά τους πιο αναλυτικά αναφερόμαστε στον πίνακα που ακολουθεί:

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΑ*

ΠΟΛΕΙΣ ΜΕ ΠΡΟΑΣΤΕΙΑ	ΕΘΝΙΚ. ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ Σύμβολα		ΕΜΦΥΛ. ΠΟΛΕΜ. Σύμβολα		ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ Σύμβολα		ΆΛΛΑ ΣΥΜΒΟΛΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	Εθνικά	Παραταξιακά	Εθνικ.	Παραταξ.	Εθνικ.	Παραταξ.	Εθνικά	Εθνικ.	Παρατ.	
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
ΑΘΗΝΑ	0,5	0,3	—	0,4	0,3	—	0,5	1,3	0,	
ΠΕΙΡΑΙΑΣ	0,8	0,1	—	0,4	0,1	—	0,1	1,0	0,7	
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	0,4	0,2	—	0,5	0,2	—	0,3	0,9	0,5	
ΒΟΛΟΣ	0,3	0,3	—	0,1	0,2	—	0,1	0,6	0,8	
ΗΡΑΚΛΕΙΟ	0,2	—	—	0,2	0,2	—	0,2	0,6	0,2	
ΙΩΑΝΝΙΝΑ	0,8	0,2	—	0,8	0,2	—	0,2	1,2	0,8	
ΚΑΒΑΛΑ	0,6	0,3	—	—	—	—	0,4	1,0	0,0	
ΛΑΡΙΣΑ	0,6	0,0	—	0,0	0,2	—	0,2	1,0	0,1	
ΠΑΤΡΑ	0,3	0,0	—	0,0	0,1	—	0,1	0,7	0,04	
ΣΕΡΡΕΣ	0,6	—	—	0,2	0,4	—	0,2	1,2	0,1	
ΧΑΝΙΑ	0,1	—	—	—	0,2	—	—	0,4	0,0	
ΣΥΝΟΛΟ	0,5	0,2	—	0,4	0,3	—	0,4	1,1	0,6	

* Εθνικά: π.χ. 28 Οκτωβρίου, ΟΧΙ, Εθνική Αντίσταση, Πολυτεχνείο, κ.ά.

Παραταξιακά: π.χ. Άρης Βελουχιώτης, Ζέρβας, Γράμμος, Βίτσι κ.ά.

Άλλα: π.χ. Ανεξαρτησία, Δημοκρατία, Ελευθερία κ.ά.

— Τα ποσοστά υπολογίζονται στο σύνολο των ονομάτων οδών και πλατειών κάθε πόλης.

— Π η γ ή: Ελληνικά Ταχυδρομεία, Ταχυδρομικός Κατάλογος (1986)

Στον πίνακα δίνεται μια συνοπτική εικόνα της γεωγραφικής κατανομής ανάμεσα σε έντεκα μεγάλες πόλεις ή αστικά κέντρα (της ηπειρωτικής και νησιωτικής Ελλάδας) μερικών συμβόλων που σχετίζονται με τις τρεις ιστορικές περιόδους που αναφέραμε δηλ. Αντίσταση, Εμφύλιο, Δικτατορία. Σύμφωνα με αυτά που ειπώθηκαν για τα «σύμβολα» πιο πάνω, στην κατηγορία των «παραταξιακών» περιλαμβάνονται ονόματα πρωταγωνιστών, αρχηγών, τόπων, χρονολογιών κ.λπ. τα οποία γίνονται αποδεκτά κατά κύριο λόγο από μια μόνο παράταξη ή έχουν συμβολική σημασία μόνο γι' αυτήν π.χ. Άρης Βελουχιώτης, Ζέρβας σε αντίθεση με τα «εθνικά σύμβολα», τα οποία απαρτίζονται από ονόματα προσώπων κλπ., τα οποία όμως δείχνουν να έχουν γενική αποδοχή χωρίς έντονη αμφισβήτηση από τη μια ή την άλλη παράταξη π.χ. Ήρωες Πολυτεχνείου, κ.ά. Τα στοιχεία αφορούν το 1986, οπότε κυκλοφόρησε ο πλησιέστερος οδηγός οδών και πλατειών της χώρας από τα ΕΛΤΑ⁸.

Ειδικότερα ο πίνακας δείχνει ότι: α) στις περισσότερες απ' αυτές τις πόλεις εμφανίζεται μια συνύπαρξη «εθνικών» και «παραταξιακών» συμβόλων. Εξάιρεση αποτελούν οι πόλεις των Χανίων, του Ηρακλείου και των Σερρών από τις οποίες απουσιάζουν «παραταξιακά» σύμβολα αυτής της περιόδου και είναι κάτι που αξίζει να ερευνηθεί βαθύτερα, β) η περίοδος του εμφυλίου πολέμου εμφανίζει μόνο «παραταξιακά σύμβολα» εκτός από την Καβάλα και τα Χανιά, που δεν έχουν κανένα παραταξιακό σύμβολο για τη συγκεκριμένη περίοδο, γ) η περίοδος της δικτατορίας έχει να παρουσιάσει «εθνικά» μόνο σύμβολα εκτός απ' την Καβάλα που δεν έχει κανένα τέτοιο, δ) τέλος θα πρέπει να σημειωθεί, ότι όλες οι πόλεις με εξαίρεση τα Χανιά εμφανίζουν σημαντικό αριθμό «εθνικών συμβόλων» δηλ. έννοιες-αξίες που εκφράζουν γενικά εθνικά ιδεώδη ή σταθερές επιδιώξεις όπως: ανεξαρτησία, δημοκρατία, ελευθερία, ειρήνη, τα οποία προφανώς είχαν περάσει από δοκιμασία στις προηγούμενες περιόδους των συγκρούσεων. Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι τα Ιωάννινα παρουσιάζουν το μεγαλύτερο συνολικό ποσοστό εθνικών συμβόλων στην περίοδο της Εθνικής Αντίστασης και παραταξιακών συμβόλων στην περίοδο του Εμφυλίου. Βέβαια η διαφοροποίηση στη γεωγραφική διασπορά των συμβόλων, που παρατηρείται εδώ, μπορεί να αποδοθεί σε ποικίλους λόγους πολιτικούς, κοινωνικούς, δημογραφικούς, στις ιδιαιτερότητες μιας περιοχής, στην ευαισθησία ή έντονη συμμετοχή της σε ορισμένα ιστορικά συμβάντα, στο βαθμό ενσωμάτωσης στο εθνικό σύστημα ή την εθνική κουλτούρα κ.ο.κ. και αρκετοί συσχετισμοί μπορούν να γίνουν μεταξύ τους.

8. Ελληνικά Ταχυδρομεία, *Ταχυδρομικός Κατάλογος Κωδικών αριθμών των Διευθύνσεων της Χώρας*, 1986.

Τα σύμβολα, που περιγράψαμε πιο πάνω, είναι ένα μικρό μόνο ποσοστό απ' αυτά που συγκροτούν το συμβολισμό μέσα απ' τον οποίο περνάει ολοκληρή η εθνική μας πορεία και ιστορία. Γιατί σημαντικός είναι ο αριθμός θρησκευτικών και άλλων ιστορικών συμβόλων κ.λπ. που η ανάλυσή τους δεν έχει ολοκληρωθεί. Η σημασία κυρίως των «εθνικών» σε αντίθεση με αυτή των «παραταξιακών» συμβόλων είναι προφανής ως δείκτης συναίνεσης κ.ο.κ.

Τα μικρά ποσοστά συγκρουσιακών συμβόλων, τόσο «εθνικής», όσο και «παραταξιακής» μνήμης στο σύνολο των ονοματοθεσιών οδών και πλατειών μπορούν να θεωρηθούν εδώ, ως ένδειξη, ότι στο σύνολό της η ελληνική κοινωνία διακρίνεται από μια τάση απροθυμίας να διατηρήσει στη μνήμη της σύμβολα συγκρουσιακού περιεχομένου. Όταν αυτό γίνεται η προτίμηση στρέφεται περισσότερο προς τα σύμβολα καθολικής αποδοχής παρά προς τα παραταξιακά. Μια τέτοια τάση που διαπερνά μια και δυο γενιές υποβοηθεί στην άμβλυνση έντονων συγκρούσεων στο ψυχικό υπόβαθρο της εθνικής συλλογικής μνήμης.

Απώτερη συνέπεια αυτής της τάσης είναι να προλειπίνεται το έδαφος, ώστε, αν όχι στην ίδια συγκρουσιακή γενιά, στην επόμενη είναι δυνατό να επέλθει η κατάσταση της λήθης, που διευκολύνει την έμπρακτη έκφραση μιας εθνικής συναίνεσης ή συμφιλίωσης.

V. Μερικά συμπεράσματα

Η παραγωγή σημείων γενικά συνιστά μια «πράξη» προσαρμογής των θέσεων μιας ιδεολογικής πολιτικής παράταξης στο υπάρχον κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο. Η προσαρμογή αυτή αφορά στη διατήρηση προτύπων συμπεριφοράς, στάσεων, αξιών και γενικά πολιτισμικών προσώπων με τα οποία επιδιώκεται και υποβοηθείται η διατήρηση της ταυτότητας της ομάδας και προπαντός εκείνης που έδρασε, αγωνίστηκε και πιο συχνά εκείνης που «έχασε» στο πεδίο μιας ανοιχτής σύγκρουσης. Με το δικό της συμβολισμό των ονοματοθεσιών η παραταξιακή μνήμη επιχειρεί τη διατήρησή της. Περνάει τη δική της ιδεολογική έκφραση και ερμηνεία της ιστορίας μέσα από το δικό της σύστημα παραγωγής σημείων.

Ασφαλώς υπάρχει μια ποικιλία άλλων σημείων ενδεικτικών της ταυτότητας μιας ομάδας, όπως π.χ. τα βιβλία, οι εικόνες, τα συνθήματα, τα εμβλήματα, τα τραγούδια, προπαγανδιστικά φυλλάδια κ.ά. Δεν παύει όμως αυτό το σημείο (η ονοματοθεσία) που μπαίνει στη γωνιά ενός κτιρίου, κοινό στη θέα όλων, να συμπυκνώνει μια ομαδική ή παραταξιακή κρίση για πρόσωπα, πράγματα, αξίες, ιστορικά γεγονότα. Με μονολεκτικό τρόπο περιγράφει,

αξιολογεί, επιλέγει, προβάλλει και τελικά παραδίδει στη συλλογική μνήμη κάτι από το απόθεμα μνήμης και συμβόλων που διαθέτει.

Οι συμβολικές εκροές αναγνωρίζεται ότι αποτελούν μια από τις πιο σημαντικές λειτουργίες του πολιτικού συστήματος. Μέσα απ' αυτές υποβοηθείται η πολιτική κοινωνικοποίηση και τελικά η ενσωμάτωση του ατόμου μέσα στο σύστημα. Βέβαια η συμπεριφορά των μελών ενός πολιτικού συστήματος είναι συνάρτηση πολλών επιρροών που ασκούνται από διαφορετικούς συμβολισμούς, κοινωνικοποιητικές εμπειρίες, πολιτισμικές ταυτότητες κ.α.

Η ονοματοθεσία ως σύστημα επικοινωνίας λειτουργεί σαν μέσο ανταλλαγής μηνυμάτων. Το περιεχόμενο, η ποιότητα και τα σημαινόμενά τους προσδιορίζονται σε μεγάλο βαθμό από την κυρίαρχη ιδεολογία και την ύπαρξη ή μη αντιθέτου πολιτικού λόγου. Πίσω από κάθε ονοματοθεσία υπάρχει ένας κώδικας, το κλειδί του οποίου κρατάει η εκύστετε αποφασίζουσα πλειοψηφία με την ιδεολογική της ταυτότητα.

Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι η ονοματοθεσία αποτελεί ένα σημασιολογικό κώδικα που σαν τέτοιος οδηγεί σε μια ερμηνεία της ιστορίας. Ανάλογα βέβαια με τις πολιτικές συγκυρίες και την κοινωνική δυναμική υπάρχει η δυνατότητα αυτή μέσω της αλλαγής των σημείων να αναθεωρηθεί. Ο βαθμός αποδοχής νέων (προτεινομένων) ονοματοθεσιών που αφορούν ιστορικά γεγονότα, νέα πρόσωπα και αξίες που επηρεάζουν τα πρόσωπα συμπεριφοράς μπορεί να θεωρηθεί ως ενδεικτικός μιας διαδικασίας παρέμβασης (ιδεολογικής) της κρατικής εξουσίας, δηλ. κατά πόσο αυτή είναι πρόθυμη να υποχωρήσει από διακηρυγμένες ιδεολογικές κ.λπ. θέσεις, ή να ασκήσει veto στην καθιέρωση μιας νέας ονοματοθεσίας. Έτσι η υπάρχουσα θεσμική υπερδομή, που είναι απότοκος της κυρίαρχης ιδεολογίας είναι σε θέση να μπλοκάρει με αυτό τον τρόπο τη συλλογική (ή παραταξιακή) μνήμη.